

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΠΡΩΤΟ ΤΜΗΜΑ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΦΑΚΙΡΙΔΟΥ ΚΑΙ ΣΧΟΙΝΑ **κατά** ΕΛΛΑΔΑΣ

(Προσφυγή αριθ. 6789/06)

ΑΠΟΦΑΣΗ

ΣΤΡΑΣΒΟΥΡΓΟ

14 Νοεμβρίου 2008

Η παρούσα απόφαση θα καταστεί οριστική σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται από το άρθρο 44 § 2 της Σύμβασης. Μπορεί να υποστεί τυπικές διορθώσεις.

Στην υπόθεση Φακιρίδου και Σχοινά κατά Ελλάδας,

Το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (πρώτο τμήμα), συνεδριάζοντας σε τμήμα αποτελούμενο από τους:

Nina Vajić, *πρόεδρος,*

Χρήστο Ροζάκη,

Khanlar Hajiyev,

Dean Spielmann,

Sverre Erik Jebens,

Giorgio Malinverni,

Γεώργιο Νικολάου, *δικαστές,*

και τον Søren Nielsen, γραμματέα τμήματος.

Αφού διασκέφθηκε σε συμβούλιο στις 21 Οκτωβρίου 2008,

Εκδίδει την πιο κάτω απόφαση, η οποία ελήφθη την ημερομηνία αυτή:

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

1. Η υπόθεση έχει εισαχθεί με μία προσφυγή (αριθ. 6789/06) στρεφόμενη κατά της Ελληνικής Δημοκρατίας από δύο υπηκόους του Κράτους αυτού, τις κυρίες Ελισάβετ Φακιρίδου και Αικατερίνη Σχοινά («οι προσφεύγουσες»), οι οποίες προσέφυγαν ενώπιον του Δικαστηρίου στις 7 Φεβρουαρίου 2006 δυνάμει του άρθρου 34 της Σύμβασης για την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών («η Σύμβαση»).

2. Η Ελληνική Κυβέρνηση («η Κυβέρνηση») εκπροσωπείται από τους απεσταλμένους του αντιπροσώπου της, κύριο Κ. Γεωργιάδη, πάρεδρο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, και κυρία Σ. Αλεξανδρίδου, δικαστική αντιπρόσωπο του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους.

3. Οι προσφεύγουσες παραπονούνται για προσβολή του δικαιώματός τους για σεβασμό της περιουσίας τους λόγω της άρνησης των αρχών και των διοικητικών δικαστηρίων να ανακαλέσουν μία απαλλοτρίωση που βάρυνε την ιδιοκτησία τους από το 1933.

4. Στις 4 Ιουνίου 2007, το Δικαστήριο αποφάσισε να κοινοποιήσει την προσφυγή στην Κυβέρνηση. Όπως επιτρέπει το άρθρο 29 § 3 της Σύμβασης, αποφάσισε επιπλέον να εξετάσει συγχρόνως το παραδεκτό και το βάσιμο της υπόθεσης.

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΑ

I. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΗΣ

5. Οι προσφεύγουσες είναι δύο αδερφές, οι οποίες έχουν γεννηθεί το 1959 και το 1962 αντίστοιχα και κατοικούν στην Κομοτηνή.

A. Η γένεση της υπόθεσης

6. Οι προσφεύγουσες είναι εξ αδιαιρέτου κυρίες ενός οικοπέδου συνολικής επιφάνειας 248 τετραγωνικών μέτρων κείμενου στο κέντρο της Κομοτηνής με

πρόσωση στην πλατεία Ειρήνης. Οι προσφεύγουσες κληρονόμησαν το εν λόγω οικοπέδο σε μία ημερομηνία που δε διευκρινίζεται.

1. Η δέσμευση της επίδικης διαδικασίας

7. Με νομοθετικό διάταγμα της 22 Σεπτεμβρίου 1933, το οποίο επικυρώθηκε στη συνέχεια με βασιλικό διάταγμα της 30 Νοεμβρίου 1970, τροποποιήθηκε το ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης της Κομοτηνής. Μία έκταση 178 τετραγωνικών μέτρων του επίδικου οικοπέδου απαλλοτριώθηκε με σκοπό τη διαπλάτυνση της πλατείας Ειρήνης.

8. Το 1979, το πολεοδομικό γραφείο της νομαρχίας Ροδόπης εξέδωσε μία πράξη τακτοποίησης και αναλογισμού αποζημιώσεως (πράξη αριθ. 20/1979).

9. Η πράξη αυτή επικυρώθηκε με τη νομαρχιακή απόφαση αριθ. 53431/1981, και κατόπιν με την απόφαση αριθ. 3478/1988 του Συμβουλίου της Επικρατείας.

10. Στις 22 Ιουλίου 1997, ο νομάρχης Ροδόπης εξέδωσε την απόφαση αριθ. 2865/1997, που τροποποιούσε εκ νέου το ρυμοτομικό σχέδιο. Σύμφωνα με το νέο αυτό σχέδιο, έγινε άρση της δέσμευσης που βάρυνε το οικόπεδο των προσφευγουσών.

11. Στις 6 Νοεμβρίου 2002, το Συμβούλιο της Επικρατείας ακύρωσε την απόφαση αριθ. 2865/1997, για τον λόγο ότι είχε εκδοθεί από αναρμόδιο όργανο (απόφαση αριθ. 3250/2002).

12. Έτσι, επιβλήθηκε εκ νέου η απαλλοτρίωση.

2. Η παρέμβαση των Ι.Κ. και Ι.Κ.

13. Στις 14 Ιουλίου 1989, οι Ι.Κ. και Ι.Κ., δύο ιδιοκτήτες ενός μη απαλλοτριωθέντος παρακείμενου οικοπέδου, η αξία του οποίου θα αυξανόταν με τη συντέλεση της απαλλοτρίωσης, κατέθεσαν ενώπιον του Πρωτοδικείου Ροδόπης αίτηση για τον καθορισμό προσωρινής τιμής μονάδας αποζημίωσης για την απαλλοτρίωση του οικοπέδου των προσφευγουσών. Πράγματι, επιθυμούσαν να καταβάλουν οι ίδιοι την οφειλόμενη αποζημίωση στις προσφεύγουσες προκειμένου να πραγματοποιηθεί η απαλλοτρίωση.

14. Με την απόφαση αριθ. 207/1989, το πρωτοδικείο απέρριψε την αίτησή τους για το λόγο ότι δεν είχαν προηγουμένως λάβει την άδεια του νομάρχη.

15. Στις 16 Ιανουαρίου 1991, στους Ι.Κ. και Ι.Κ. δόθηκε άδεια με νομαρχιακή απόφαση να καταβάλουν την αποζημίωση στις προσφεύγουσες όταν θα οριζόταν το ποσό της (απόφαση αριθ. 1142/1991).

16. Στις 4 Μαΐου 1997, ο νομάρχης Ροδόπης ανακάλεσε την απόφαση αριθ. 1142/1991 (απόφαση αριθ. 1655/1997).

17. Σε μία ημερομηνία που δε διευκρινίζεται, οι Ι.Κ. και Ι.Κ. κατέθεσαν ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας αίτηση ακύρωσης της εν λόγω ανάκλησης.

18. Με την απόφασή του αριθ. 2554/2005, το Συμβούλιο της Επικρατείας ακύρωσε την απόφαση αριθ. 1655/1997 και επικύρωσε οριστικά την απόφαση αριθ. 1142/1991, δίδοντας άδεια στους Ι.Κ. και Ι.Κ. να καταβάλουν την αποζημίωση στις προσφεύγουσες όταν θα οριζόταν το ποσό της.

B. Οι διαδικασίες για την ανάκληση της απαλλοτρίωσης

1. Η πρώτη διαδικασία για την ανάκληση της απαλλοτρίωσης

19. Την 1^η Νοεμβρίου 1989, οι προσφεύγουσες και άλλοι ιδιοκτήτες των απαλλοτριούμενων οικοπέδων απηύθυναν αίτηση στο υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων να ανακληθεί η απαλλοτρίωση για τον λόγο ότι για μία αφύσικα μακρόχρονη περίοδο, η διοίκηση δεν είχε λάβει κανένα μέτρο εκτέλεσης της επίδικης απαλλοτρίωσης.

20. Κατόπιν της σιωπηρής άρνησης της διοίκησης να κάνει δεκτό το αίτημα αυτό, οι προσφεύγουσες και οι άλλοι ιδιοκτήτες τους οποίους αφορούσε η απαλλοτρίωση κατέθεσαν ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας, στις 27 Μαρτίου 1990, αίτηση ακύρωσης της εν λόγω άρνησης. Οι Ι.Κ. και Ι.Κ. παρενέβησαν στη διαδικασία υπέρ της διατήρησης της επίδικης απαλλοτρίωσης.

21. Στις 30 Οκτωβρίου 1996, το Συμβούλιο της Επικρατείας απέρριψε την αίτηση στο μέτρο που αφορούσε το οικόπεδο των προσφευγουσών για τον λόγο ότι οι παρεμβαίνοντες, Ι.Κ. και Ι.Κ., είχαν προβεί σε ενέργειες για την υλοποίηση της επίμαχης απαλλοτρίωσης. Αντιθέτως, το Συμβούλιο της Επικρατείας έκανε δεκτή την αίτηση στο μέτρο που αφορούσε ένα άλλο οικόπεδο για το λόγο ότι, για μία περίοδο 56 ετών, η διοίκηση δεν είχε προβεί σε καμία ενέργεια με σκοπό τη συντέλεση της απαλλοτρίωσης (απόφαση αριθ. 5249/1996).

2. Η δεύτερη επίδικη διαδικασία για την ανάκληση της απαλλοτρίωσης

22. Στις 27 Φεβρουαρίου 1997, οι προσφεύγουσες κατέθεσαν εκ νέου ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας αίτηση ακύρωσης της άρνησης της διοίκησης να ανακαλέσει την απαλλοτρίωση του οικοπέδου τους. Οι Ι.Κ. και Ι.Κ. παρενέβησαν εκ νέου στη διαδικασία.

23. Στις 15 Δεκεμβρίου 1999, το Συμβούλιο της Επικρατείας παρέπεμψε την υπόθεση ενώπιον του Διοικητικού Εφετείου, το οποίο ήταν εν προκειμένω το αρμόδιο δικαστήριο.

24. Στις 24 Φεβρουαρίου 2003, το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών έκανε δεκτή την αίτηση και διέταξε τη διοίκηση να προχωρήσει στην άρση της επίδικης απαλλοτρίωσης με την απαραίτητη τροποποίηση του επίμαχου ρυμοτομικού σχεδίου (απόφαση αριθ. 203/2003).

25. Στις 21 Νοεμβρίου 2004, οι Ι.Κ. και Ι.Κ. άσκησαν έφεση κατά της απόφασης αυτής.

26. Στις 11 Αυγούστου 2005, το Συμβούλιο της Επικρατείας εξαφάνισε την προσβαλλόμενη απόφαση και απέρριψε την αίτηση των προσφευγουσών. Πράγματι, το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο έκρινε:

«(...)Τέλος, το εφετείο δεν μπορεί να στηριχθεί στο γεγονός ότι, μετά την υποβολή του αιτήματος ανάκλησης, παρήλθε χρονικό διάστημα επτά ετών χωρίς περαιτέρω πρόοδο της διαδικασίας συντελέσεως της απαλλοτριώσεως με καθορισμό του ύψους της αποζημιώσεως και την καταβολή της στις ενδιαφερόμενες, εφόσον κατά το διάστημα αυτό εκκρεμούσε ενώπιον του Συμβουλίου της Επικρατείας αφενός η διαδικασία για το κύρος των αποφάσεων 1142/1991 και 1655/1997 και αφετέρου εκείνη κατά της πρώτης άρνησης της διοίκησης να κάνει δεκτό το αίτημα των αιτούντων. (...) Η αίτηση ακύρωσης των αιτούντων πρέπει να απορριφθεί, καθώς, ενόψει των ανωτέρω, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι η διατήρηση της επίδικης απαλλοτρίωσης υπερέβη τα εύλογα χρονικά όρια (...)».

27. Η απόφαση αριθ. 2555/2005 καθαρογράφηκε στις 24 Νοεμβρίου 2005.

Γ. Πρόσφατες εξελίξεις

28. Στις 14 Νοεμβρίου 2005, οι προσφεύγουσες κατέθεσαν εκ νέου ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων αίτηση ακύρωσης της άρνησης της διοίκησης να

ανακαλέσει την απαλλοτρίωση του οικοπέδου τους. Η συζήτηση ενώπιον του Διοικητικού Πρωτοδικείου ορίστηκε για τις 22 Μαρτίου 2006. Από το φάκελο προκύπτει ότι η διαδικασία είναι ακόμα εκκρεμής ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου.

II. ΤΟ ΕΦΑΡΜΟΣΤΕΟ ΕΘΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ Η ΠΡΑΚΤΙΚΗ

A. Το Σύνταγμα

29. Οι εφαρμοστέες διατάξεις του Συντάγματος του 1975 έχουν ως εξής:

Άρθρο 17

«1. Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτή δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος.

2. Κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια που έχει αποδειχθεί με τον προσήκοντα τρόπο, όταν και όπως ο νόμος ορίζει, και πάντοτε αφού έχει προηγηθεί πλήρης αποζημίωση, που να ανταποκρίνεται στην αξία την οποία είχε το απαλλοτριούμενο κατά το χρόνο της συζήτησης στο δικαστήριο για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης. Αν ζητηθεί απευθείας ο οριστικός προσδιορισμός της αποζημίωσης, λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το χρόνο της σχετικής συζήτησης στο δικαστήριο.

(...)»

30. Σύμφωνα με τη νομολογία του Συμβουλίου της Επικρατείας, η διατήρηση μίας μη συντελεσθείσας απαλλοτρίωσης δεν μπορεί να υπερβεί ένα εύλογο χρονικό όριο. Ως εκ τούτου, αν μία απαλλοτρίωση παραμένει σε ισχύ για μακρόχρονη περίοδο χωρίς τη λήψη μέτρων για τη συντέλεσή της, μπορεί να θεωρηθεί, υπό το φως των περιστάσεων, ότι υπερβαίνει τα εύλογα χρονικά όρια και ότι επιβάλλει στην ιδιοκτησία ένα υπερβολικό και αντίθετο προς το Σύνταγμα βάρος. Υπό αυτές τις συνθήκες, η διοίκηση υποχρεούται να άρει την επίμαχη απαλλοτρίωση (ΣτΕ 3269/2003, ΣτΕ 2891/2004, ΣτΕ 2084/2006).

B. Ο Εισαγωγικός Νόμος του Αστικού Κώδικα

31. Πρέπει ομοίως να ληφθούν υπόψη οι ακόλουθες διατάξεις του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα:

Άρθρο 105

«Για παράνομες πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων του δημοσίου κατά την άσκηση της δημόσιας εξουσίας που τους έχει ανατεθεί, το δημόσιο ενέχεται σε αποζημίωση, εκτός αν η πράξη ή η παράλειψη έγινε κατά παράβαση διάταξης, που υπάρχει για χάρη του γενικού συμφέροντος. Μαζί με το δημόσιο ευθύνεται είς ολόκληρον και το υπαίτιο πρόσωπο, με την επιφύλαξη των ειδικών διατάξεων για την ευθύνη των υπουργών.»

Άρθρο 106

«Οι διατάξεις των δύο προηγούμενων άρθρων εφαρμόζονται και για την ευθύνη των δήμων, των κοινοτήτων ή των άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου από πράξεις ή παραλείψεις των οργάνων που βρίσκονται στην υπηρεσία τους.»

32. Το άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα καθιερώνει την έννοια της ειδικής αδιοπραξίας δημοσίου δικαίου, θεσπίζοντας μία εξωσυμβατική ευθύνη του Δημοσίου. Αυτή η ευθύνη είναι αποτέλεσμα παρανόμων πράξεων ή παραλείψεων που προκάλεσαν υλική ή ηθική βλάβη στον διοικούμενο. Οι συγκεκριμένες πράξεις μπορούν να είναι, όχι μόνον νομικές, αλλά και υλικές πράξεις της διοίκησης, συμπεριλαμβανομένων και των καταρχήν μη εκτελεστών πράξεων (Κυριακόπουλος, *Σχόλια του Αστικού Κώδικα*, άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα, αριθ. 23 – Φίλιος, *Δίκαιο των συμβάσεων*, ειδικό μέρος, τόμος 6, ποινική ευθύνη 1977, παρ. 48 Β 112 – Ε. Σπηλιωτόπουλος, *Διοικητικό Δίκαιο*, τρίτη έκδοση, παρ. 217). Σύμφωνα με το άρθρο 19 του νόμου αριθ. 1868/1989, η αγωγή αποζημίωσης ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων είναι ανεξάρτητο ένδικο μέσο σε σχέση με την αίτηση ακύρωσης ή οποιοδήποτε άλλη προσφυγή κατά της διοικητικής πράξης ή παράλειψης από την οποία απορρέει η ενδεχόμενη υποχρέωση αποζημίωσης. Μπορεί επομένως να ασκηθεί με αυτόνομο τρόπο κατ'επιλογή του ενδιαφερομένου. Εφόσον η παράνομη φύση της πράξης ή της παράλειψης αποτελεί μία εκ των προϋποθέσεων παραδεκτού της αγωγής αποζημίωσης, το επιληφθέν μίας

τέτοιας αγωγής διοικητικό δικαστήριο εξετάζει επίσης τη νομιμότητα της καταγγελλόμενης διοικητικής πράξης ή παράλειψης, υπό την προϋπόθεση ότι αυτή δεν έχει ήδη εξετασθεί μέσα στα πλαίσια κάποιας άλλης διαδικασίας και δεν έχει εκδοθεί σχετική απόφαση με ισχύ δεδικασμένου. Υπάρχει μία ευρεία νομολογία των εθνικών δικαστηρίων σχετικά με την αγωγή αποζημίωσης. Σύμφωνα με αυτή τη νομολογία, αν ένα οικόπεδο το οποίο προορίζεται για την κατασκευή ενός έργου δημοσίας ωφελείας παραμένει δεσμευμένο για μακρόχρονη περίοδο χωρίς η διοίκηση να προχωρά στην τυπική απαλλοτριώσή του με την καταβολή αποζημίωσης, ο ενδιαφερόμενος ιδιοκτήτης μπορεί να ζητήσει την αποδέσμευση του ακινήτου του, καθώς και αποζημίωση για τη ζημία που υπέστη (βλέπε, για παράδειγμα, Διοικητικό Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης, απόφαση αριθ. 2839/1991). Παράλληλα, αν η διοίκηση δεσμεύει ένα οικόπεδο πέραν των εύλογων χρονικών ορίων, ο ιδιοκτήτης που επηρεάζεται από την πράξη αυτή μπορεί να αξιώσει αποζημίωση για τη ζημία που υπέστη λόγω της παράνομης δέσμευσης του ακινήτου του και της αποστέρησης της χρήσης του (βλέπε, για παράδειγμα, Διοικητικό Πρωτοδικείο Καλαμάτας, απόφαση αριθ. 104/2003). Τέλος, αν η διοίκηση καταλαμβάνει παρανόμως ένα οικόπεδο, ο ιδιοκτήτης μπορεί να αξιώσει, εκτός από την απόδοση του ακινήτου του, αποζημίωση για την αποστέρηση της χρήσης του οικοπέδου του (βλέπε, για παράδειγμα, Πολυμελές Πρωτοδικείο Ρόδου, απόφαση αριθ. 35/2004).

ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

I. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΗΣ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 1 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΑΡΙΘ.1

33. Αναφερόμενες στο ιστορικό της υπόθεσης από το 1933, ημερομηνία του πρώτου διατάγματος που επηρέαζε το επίδικο οικόπεδο, οι προσφεύγουσες παραπονούνται για την άρνηση των αρχών και των ελληνικών δικαστηρίων να άρουν τη δέσμευση της ιδιοκτησίας τους η οποία συνεχίζεται έως σήμερα. Επικαλούνται το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1, το οποίο έχει ως εξής:

«Έκαστο φυσικό ή νομικό πρόσωπο έχει δικαίωμα στον σεβασμό της περιουσίας του. Κανείς δεν μπορεί να στερηθεί της ιδιοκτησίας του παρά

μόνον για λόγους δημόσιας ωφέλειας και σύμφωνα με τους όρους που προβλέπονται από τον νόμο και τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου.

Οι προηγούμενες διατάξεις δεν θίγουν το δικαίωμα των Κρατών να θεσπίζουν τους νόμους που κρίνουν απαραίτητους για να ρυθμίσουν τη χρήση των αγαθών σύμφωνα με το γενικό συμφέρον και να εξασφαλίσουν την πληρωμή των φόρων ή άλλων συνεισφορών ή των προστίμων.»

A. Επί του παραδεκτού

Επί των ενστάσεων περί μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων

1. Επί της πρώτης ένστασης περί μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων

34. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει καταρχήν ότι οι προσφεύγουσες δεν εξάντλησαν τα εθνικά ένδικα μέσα καθώς δεν επικαλέστηκαν ρητά ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων την παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1. Αναφερόμενη στην υπόθεση *Ahmet Sadik κατά Ελλάδας*, (15 Νοεμβρίου 1996, *Recueil des arrêts et décisions* 1996-V), υποστηρίζει ότι το άρθρο 35 της Σύμβασης δεν απαιτεί μόνον την προσφυγή ενώπιον των αρμοδίων εθνικών δικαστηρίων, αλλά και την παρουσίαση ενώπιον των ιδίων δικαστηρίων των αιτιάσεων που σκοπεύει κανείς να διατυπώσει στην συνέχεια ενώπιον του Δικαστηρίου.

35. Οι προσφεύγουσες αντικρούουν τη θέση αυτή.

36. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι ο κανόνας της εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων πρέπει να εφαρμόζεται με μία σχετική ευελιξία και χωρίς υπερβολική τυπολατρεία (βλέπε, μεταξύ πολλών, τις αποφάσεις *Cardot κατά Γαλλίας* της 19 Μαρτίου 1991, série A no 200, σελ.18, § 34, και *Castells κατά Ισπανίας* της 23 Απριλίου 1992, série A no 232, σελ.19, § 27). Ωστόσο, εν προκειμένω, το Δικαστήριο σημειώνει ότι όλα τα ένδικα μέσα που άσκησαν οι προσφεύγουσες ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων αποσκοπούσαν δίχως αμφιβολία στην ανάκληση της δέσμευσης που βάρυνε το οικόπεδό τους και, *a fortiori*, στην προστασία της περιουσίας τους. Ως εκ τούτου, δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι προσφεύγουσες δεν έδωσαν στα ελληνικά δικαστήρια την ευκαιρία να θεραπεύσουν την επικαλούμενη

παραβίαση του δικαιώματός τους για σεβασμό της περιουσίας τους. Πρέπει επομένως να απορριφθεί η αιτίαση αυτή.

2. Επί της δεύτερης ένστασης περί μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων

37. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει, επιπλέον, ότι οι προσφεύγουσες θα μπορούσαν να έχουν ασκήσει αγωγή αποζημίωσης σε βάρος του Δημοσίου σύμφωνα με το άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα. Παρόμοια αγωγή θα είχε οδηγήσει στην καταβολή πλήρους αποζημίωσης για την υλική και ηθική βλάβη που υπέστησαν λόγω της δέσμευσης της ιδιοκτησίας τους πέραν, όπως υποστηρίζουν, των εύλογων χρονικών ορίων.

38. Οι προσφεύγουσες ανταπαντούν ότι μία αγωγή αποζημίωσης στη βάση του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου δεν αποτελούσε, εν προκειμένω, κατάλληλο ένδικο μέσο. Πράγματι, σημειώνουν ότι το ένδικο αυτό μέσο του οποίου το παραδεκτό εξαρτάται από την παράνομη φύση των πράξεων ή παραλείψεων των οργάνων του Δημοσίου, θα ήταν καταδικασμένο να αποτύχει διότι το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε σε δύο περιπτώσεις (αποφάσεις αριθ. 5249/1996 και 2555/2005) ότι η διατήρηση σε ισχύ της επίδικης απαλλοτρίωσης δεν είχε υπερβεί τα εύλογα χρονικά όρια και ότι η άρνηση της διοίκησης να άρει τη δέσμευση δεν ήταν παράνομη. Οι προσφεύγουσες εκτιμούν ως εκ τούτου ότι δε θα μπορούσαν να έχουν υποστηρίξει νομίμως ενώπιον των αρμόδιων δικαστηρίων ότι τα όργανα του δημοσίου είχαν διαπράξει παράνομη πράξη σε βάρος τους.

39. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι η βάση του κανόνα της εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων που διατυπώνεται στο άρθρο 35 § 1 της Σύμβασης συνίσταται στο ότι, πριν να προσφύγει ενώπιον του Δικαστηρίου, ο προσφεύγων πρέπει να έχει δώσει στο υπεύθυνο Κράτος την δυνατότητα να επανορθώσει τις επικαλούμενες παραβιάσεις με τα εθνικά μέσα, χρησιμοποιώντας τα δικαστικά βοηθήματα που προσφέρονται από την εθνική νομοθεσία αρκεί αυτά να αποδεικνύονται αποτελεσματικά και επαρκή (βλέπε, μεταξύ άλλων, την απόφαση *Fressoz et Roire κατά Γαλλίας* [GC], αριθ. 29183/95, § 37, CEDH 1999-I). Πράγματι, το άρθρο 35 § 1 της Σύμβασης δεν προβλέπει παρά μόνον την εξάντληση των ενδίκων μέσων που πράγματι σχετίζονται με τις επίδικες παραβιάσεις και είναι διαθέσιμα και επαρκή. Πρέπει να υπάρχουν σε επαρκή βαθμό βεβαιότητας, όχι μόνον στην θεωρία, αλλά και στην πράξη, άλλως στερούνται της απαιτούμενης

αποτελεσματικότητας και προσβασιμότητας. Το εναγόμενο Κράτος έχει την ευθύνη να καταδείξει ότι οι απαιτήσεις αυτές εκπληρώνονται (βλέπε, μεταξύ άλλων, *Dalia κατά Γαλλίας*, 19 Φεβρουαρίου 1998, § 38, *Recueil* 1997-I). Τέλος, εκείνος ο οποίος άσκησε ένδικο μέσο από τη φύση του ικανό να θεραπεύσει άμεσα –και όχι κατά έμμεσο τρόπο– την επίδικη κατάσταση, δεν υποχρεούται να εξαντλήσει άλλα στα οποία είχε δικαίωμα αλλά των οποίων η αποτελεσματικότητα θα ήταν αβέβαιη (*Μανουσάκης και λοιποί κατά Ελλάδας*, 26 Σεπτεμβρίου 1996, § 33, *Recueil* 1996-IV).

40. Σε αντίθεση με τις υποθέσεις *Κοσμίδης και Κοσμίδου κατά Ελλάδας*, ((déc.), no 32141/04, 24 Οκτωβρίου 2006) και *Ρομποτή και Ρομποτής κατά Ελλάδας*, ((déc.), no 14263/04, 20 Οκτωβρίου 2005) στις οποίες είχε κρίνει ότι οι προσφεύγοντες έπρεπε να έχουν ασκήσει αγωγή αποζημίωσης στη βάση του άρθρου 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα, με σκοπό την αποζημίωση για τη δέσμευση της ιδιοκτησίας του για μακρόχρονο διάστημα, το Δικαστήριο δεν πιστεύει εν προκειμένω ότι ένα τέτοιο ένδικο μέσο θα ήταν από τη φύση του ικανό να θεραπεύσει άμεσα την επίδικη κατάσταση. Πράγματι, στις πιο πάνω αναφερόμενες υποθέσεις, τα εθνικά δικαστήρια είχαν κάνει δεκτά τα ένδικα μέσα διαπιστώνοντας την άρση των επίδικων απαλλοτριώσεων. Ως εκ τούτου, οι ενδιαφερόμενοι είχαν στη συνέχεια τη δυνατότητα να στηρίξουν μία αγωγή αποζημίωσης στην προηγουμένως διαπιστωθείσα παρανομία. Ωστόσο, τούτο δεν ισχύει στην παρούσα υπόθεση.

41. Ειδικότερα, το Δικαστήριο σημειώνει ότι οι προσφεύγουσες αξίωναν την άρση της δέσμευσης του οικοπέδου τους προκειμένου να μπορέσουν να απολαύσουν πλήρως τα ιδιοκτησιακά δικαιώματά τους. Με τον σκοπό αυτό, κατέθεσαν ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων αίτηση ακύρωσης της άρνησης της διοίκησης να ανακαλέσει την απαλλοτρίωση που βάρυνε το οικόπεδό τους. Ωστόσο, το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο απέρριψε δύο φορές την αίτησή τους κρίνοντας ότι η διατήρηση της επίμαχης απαλλοτριώσης δεν ήταν παράνομη. Υπό αυτές τις συνθήκες, το Δικαστήριο συμφωνεί με τις προσφεύγουσες ότι αυτές με δυσκολία θα μπορούσαν να ισχυριστούν στη συνέχεια, προκειμένου να στηρίξουν μία ενδεχόμενη αγωγή αποζημίωσης σύμφωνα με το άρθρο 105 του Εισαγωγικού Νόμου του Αστικού Κώδικα, ότι εν προκειμένω υφίστατο παράνομη πράξη που είχε διαπραχθεί σε βάρος τους από τα δημόσια όργανα.

42. Ενόψει των όσων προηγούνται, το Δικαστήριο θεωρεί ότι οι προσφεύγουσες έκαναν φυσιολογική χρήση των ενδίκων μέσων που είχαν στη διάθεσή τους στο ελληνικό δίκαιο. Πρέπει επομένως να απορριφθεί η ένσταση αυτή.

3. Επί της τρίτης ένστασης περί μη εξάντλησης των εθνικών ενδίκων μέσων

43. Η Κυβέρνηση υποστηρίζει, τέλος, το απαράδεκτο της αιτίας αυτής για τον λόγο ότι, κατόπιν της αίτησης ακύρωσης που άσκησαν οι προσφεύγουσες στις 14 Νοεμβρίου 2005, η διαδικασία είναι ακόμα εκκρεμής ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων.

44. Οι προσφεύγουσες αντικρούουν τη θέση αυτή.

45. Το Δικαστήριο εκτιμά ότι η επίδικη διαδικασία περατώθηκε στις 24 Νοεμβρίου 2005 με την απόφαση αριθ. 2555/2005 του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία αποτελεί την εθνική οριστική απόφαση ως προς την παρούσα διαφορά. Το γεγονός ότι οι προσφεύγουσες, οι οποίες έχουν ήδη επιχειρήσει ανεπιτυχώς να θεραπεύσουν την επίδικη κατάσταση δύο φορές, δεν εγκαταλείπουν την προσπάθεια για να αρθεί η δέσμευση που βαρύνει το οικόπεδό τους, δεν μπορεί, στα μάτια του Δικαστηρίου, να επηρεάσει το παραδεκτό της επίμαχης αιτίας. Πρέπει επομένως να απορριφθεί η ένσταση αυτή που προέβαλε η Κυβέρνηση.

46. Τέλος, το Δικαστήριο διαπιστώνει ότι η αιτίαση αυτή δεν είναι προδήλως αβάσιμη με την έννοια του άρθρου 35 § 3 της σύμβασης. Το Δικαστήριο σημειώνει επιπλέον ότι αυτή δεν προσκρούει σε κανέναν άλλο λόγο απαραδέκτου. Πρέπει επομένως να κηρυχθεί παραδεκτή.

B. Επί της ουσίας

1. Θέσεις των διαδίκων

47. Οι προσφεύγουσες υποστηρίζουν ότι λόγω των διαφόρων μέτρων που βάρυναν το οικόπεδό τους από το 1933, στερήθηκαν τη δυνατότητα να διαθέτουν ελεύθερα και πλήρως το εν λόγω οικόπεδο. Κατά την άποψή τους, η αποτυχία των αρχών να λάβουν τα αναγκαία μέτρα για τη συντέλεση της επίδικης απαλλοτρίωσης και η άρνηση των διοικητικών δικαστηρίων να επιβάλουν κυρώσεις για την αποτυχία αυτή κατά την άρση της δέσμευσης, διέρρηξαν τη δίκαιη ισορροπία που πρέπει να

κυριαρχεί μεταξύ της προστασίας του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος.

48. Η Κυβέρνηση υπογραμμίζει ότι σε ό,τι αφορά τον περιορισμό του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, τα Κράτη διαθέτουν ευρεία διακριτική ευχέρεια (*James και λοιποί κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, 21 Φεβρουαρίου 1986, § 46, série A, no 98). Υποστηρίζει ότι η επίδικη απαλλοτρίωση έλαβε χώρα σύμφωνα με τις εφαρμοστέες νομοθετικές διατάξεις και επεδίωκε σκοπό δημοσίας ωφελείας, ήτοι την αστική χωροταξία. Επιπλέον, σύμφωνα με την Κυβέρνηση, το Συμβούλιο της Επικρατείας στήριξε την άρνησή του να διαπιστώσει την άρση της δέσμευσης σε επαρκείς και ορθούς λόγους.

2. Εκτίμηση του Δικαστηρίου

49. Το Δικαστήριο σημειώνει καταρχήν ότι δεν αμφισβητείται ότι υπήρξε επέμβαση στο δικαίωμα των προσφευγουσών για σεβασμό της περιουσίας τους. Ως εκ τούτου, πρέπει να αναζητήσει αν η καταγγελλόμενη επέμβαση αιτιολογείται υπό το πρίσμα της διάταξης αυτής.

50. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι το άρθρο 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 απαιτεί, πριν και πάνω απ'όλα, η επέμβαση μίας δημόσιας αρχής στην απόλαυση του δικαιώματος για σεβασμό της περιουσίας να είναι νόμιμη. Στην προκειμένη υπόθεση, το Δικαστήριο θεωρεί ότι το νομοθετικό διάταγμα της 22 Σεπτεμβρίου 1933, το οποίο επικυρώθηκε στη συνέχεια με το βασιλικό διάταγμα της 30 Νοεμβρίου 1970, και το οποίο συμπεριελάμβανε ένα τμήμα του επίδικου οικοπέδου στη συνολική απαλλοτριούμενη έκταση, αποτελούσε τη νομική βάση της καταγγελλόμενης επέμβασης. Επιπλέον, αυτή η αποστέρηση της ιδιοκτησίας επεδίωκε ένα νόμιμο σκοπό, ήτοι την αστική χωροταξία.

51. Το Δικαστήριο πρέπει τέλος να αναζητήσει αν διατηρήθηκε μία δίκαιη ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος και των επιταγών των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου. Υπενθυμίζει ως προς τούτο ότι ένα μέτρο επέμβασης στο δικαίωμα σεβασμού της περιουσίας πρέπει να τηρεί μία δίκαιη ισορροπία μεταξύ των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος της κοινότητας και των επιταγών της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων του ατόμου (βλέπε, (βλέπε, μεταξύ άλλων, *Sporrong et Lönnroth κατά Σουηδίας*, 23 Σεπτεμβρίου 1982, § 69, série A, no. 52). Η έγνοια να διασφαλιστεί παρόμοια ισορροπία αντανakλάται στη δομή ολόκληρου του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ. 1. και συνεπώς, στη δεύτερη

φράση η οποία πρέπει να αναγιγνώσκεται υπό το φως της αρχής που καθιερώνει η πρώτη. Ειδικότερα, πρέπει να υπάρχει μία εύλογη σχέση αναλογικότητας μεταξύ των χρησιμοποιούμενων μέσων και του σκοπού που επιδιώκει κάθε μέτρο που αποστερεί ένα άτομο από την ιδιοκτησία του (*Pressos Compania Naviera S.A. και λοιποί κατά Βελγίου*, 20 Νοεμβρίου 1995, § 38, série A no 332).

52. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει στη συνέχεια ότι η Ελλάδα επικύρωσε το δικαίωμα ατομικής προσφυγής τον Νοέμβριο του 1985. Συνεπώς, τα γεγονότα που έλαβαν χώρα πριν την ημερομηνία αυτή δεν εμπίπτουν στην αρμοδιότητα *ratione temporis* του Δικαστηρίου. Εν τούτοις, το Δικαστήριο θα μπορούσε να λάβει τα εν λόγω γεγονότα υπόψη κατά την αξιολόγηση της κατάστασης των προσφευγουσών μετά την ημερομηνία αυτή (βλέπε, *mutatis mutandis*, *Σάτκα και λοιποί κατά Ελλάδας*, αριθ. 55828/00, § 46, 27 Μαρτίου 2003).

53. Ειδικότερα, σε ό,τι αφορά την παρούσα υπόθεση, το Δικαστήριο προσδίδει ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι δυνάμει των δύο διαταγμάτων που τροποποιούσαν το ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης της Κομοτηνής, το οικοπέδο των προσφευγουσών παραμένει δεσμευμένο από το 1933, ήτοι πάνω από εβδομήντα χρόνια, και ότι από το 1979, ημερομηνία έκδοσης της πράξης τακτοποίησης και αναλογισμού αποζημιώσεως, οι αρχές δεν έλαβαν κανένα μέτρο για τη συντέλεση της απαλλοτρίωσης και την καταβολή αποζημίωσης στις προσφεύγουσες. Πράγματι, η μόνη διαδικασία για την αποζημίωση των προσφευγουσών εισήχθη από τους ιδιοκτήτες ενός μη απαλλοτριούμενου παρακείμενου οικοπέδου. Ωστόσο, στα μάτια του Δικαστηρίου, η υποχρέωση του Δημοσίου να σεβαστεί και προστατεύσει την ιδιοκτησία των ατόμων δεν μπορεί να εξαρτάται από την πρωτοβουλία τρίτων. Επιπλέον, το Δικαστήριο δεν μπορεί να συμφωνήσει με το συμπέρασμα στο οποίο κατέληξε το Συμβούλιο της Επικρατείας και βάσει του οποίου η παράλειψη της διοίκησης να προβεί στη συντέλεση της απαλλοτρίωσης με τον καθορισμό του ποσού της αποζημίωσης και την καταβολή αυτής στις ενδιαφερόμενες ήταν αιτιολογημένη λόγω της εκκρεμοδικίας των διαδικασιών που σχετίζονταν με την εν λόγω απαλλοτρίωση.

54. Το Δικαστήριο εκτιμά συνεπώς ότι μία τέτοια προσβολή των δικαιωμάτων των ενδιαφερομένων διαρρηγνύει, εις βάρος τους, τη δίκαιη ισορροπία που πρέπει να υφίσταται μεταξύ της προστασίας της ιδιοκτησίας και των απαιτήσεων του γενικού συμφέροντος.

Συνεπώς, υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1

II. ΕΠΙ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩΝ ΕΠΙΚΑΛΟΥΜΕΝΩΝ ΠΑΡΑΒΙΑΣΕΩΝ

55. Οι προσφεύγουσες παραπονούνται ομοίως για το δίκαιο της διαδικασίας ενώπιον των διοικητικών δικαστηρίων. Επικαλούνται το άρθρο 6 § 1 της Σύμβασης.

Επί του παραδεκτού

56. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι, σύμφωνα με το άρθρο 19 της Σύμβασης, έχει ως καθήκον να εξασφαλίζει τον σεβασμό των υποχρεώσεων που απορρέουν από την Σύμβαση για τα Συμβαλλόμενα Μέρη. Ειδικότερα, δεν είναι αρμόδιο να κρίνει τα πραγματικά ή νομικά σφάλματα που φέρονται να έχουν διαπραχθεί από ένα εθνικό δικαστήριο, εκτός αν και στο μέτρο που θα μπορούσαν να προσβάλουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που προστατεύονται από την Σύμβαση (βλέπε, ειδικότερα, *Garcia Ruiz κατά Ισπανίας* [GC], αριθ. 30544/96, § 28, CEDH 1999-I). Το Δικαστήριο δεν μπορεί να εκτιμήσει το ίδιο τα πραγματικά στοιχεία που οδήγησαν ένα εθνικό δικαστήριο να υιοθετήσει μία συγκεκριμένη απόφαση αντί μιας άλλης, διότι, διαφορετικά, θα αναδεικνυόταν δικαστής τετάρτου βαθμού και θα παραγνώριζε τα όρια της αποστολής του (*Kottmache κατά Γαλλίας* (αριθ. 3), 24 Νοεμβρίου 1994, § 44, série A no. 296-C). Το Δικαστήριο έχει μοναδική αποστολή, σε σχέση με το άρθρο 6 της Σύμβασης, να εξετάζει τις προσφυγές που υποστηρίζουν ότι τα εθνικά δικαστήρια παραγνώρισαν συγκεκριμένες δικονομικές εγγυήσεις, οι οποίες αναφέρονται στην διάταξη αυτή, ή ότι η διεξαγωγή μιας διαδικασίας στο σύνολό της δεν εξασφάλισε δίκαιη δίκη στον προσφεύγοντα (βλέπε, μεταξύ πολλών άλλων, *Donadze κατά Γεωργίας*, αριθ. 74644/01, §§ 30-31, 7 Μαρτίου 2006).

57. Εν προκειμένω, οι προσφεύγουσες προβάλλουν μία αιτίαση που αποσκοπεί στο να θέσει εν αμφιβόλω τον τρόπο με τον οποίο το ανώτατο δικαστήριο ερμήνευσε και εφάρμοσε το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο. Ωστόσο, τίποτα δεν επιτρέπει στο Δικαστήριο να θεωρήσει ότι η διαδικασία, στη διάρκεια της οποίας οι προσφεύγουσες μπόρεσαν να προβάλουν όλα τα επιχειρήματά τους, δεν ήταν δίκαιη. Το Δικαστήριο δε διαπιστώνει πράγματι καμία ένδειξη αυθαιρεσίας στη διεξαγωγή της δίκης ούτε παραβίαση των δικονομικών δικαιωμάτων των ενδιαφερομένων.

58. Έπεται ότι αυτό το τμήμα της προσφυγής είναι προδήλως αβάσιμο και πρέπει να απορριφθεί κατ'εφαρμογή του άρθρου 35 §§ 3 και 4 της Σύμβασης.

III. ΕΠΙ ΤΗΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 41 ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ

59. Σύμφωνα με το άρθρο 41 της Σύμβασης,

«Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της και εάν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλομένου Μέρους επιτρέπει την ατελή μόνον επανόρθωση των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο επιδικάζει στον ζημιωθέντα διάδικο, εφόσον συντρέχει λόγος, μία δίκαιη ικανοποίηση.»

60. Οι προσφεύγουσες δεν αξιώνουν κανένα ποσό για δίκαιη ικανοποίηση. Υποστηρίζουν ότι κατόπιν της διαπίστωσης της παραβίασης του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1, θα μπορούν να προσφύγουν στα διοικητικά δικαστήρια για να λάβουν αποζημίωση. Απεναντίας, ζητούν την ανάκληση της επίδικης απαλλοτρίωσης.

61. Ενόψει των όσων προηγούνται, το Δικαστήριο εκτιμά ότι δε συντρέχει λόγος να επιδικάσει στις προσφεύγουσες κάποιο ποσό ως δίκαιη ικανοποίηση, καθώς αυτές δεν ζήτησαν αποζημίωση για την αιτία αυτή. Απεναντίας, δεδομένου ότι η φύση της διαπιστωθείσας παραβίασης επιτρέπει την *restitutio in integrum*, το Δικαστήριο θεωρεί ότι η ανάκληση της επίδικης απαλλοτρίωσης θα έθετε το πιο πιθανό τις προσφεύγουσες σε μία κατάσταση ισοδύναμη με αυτήν στην οποία θα βρίσκονταν αν δεν είχε υπάρξει παράβαση των απαιτήσεων του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 (βλέπε, προς την κατεύθυνση αυτή, *Παπαμιχαλόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδας* (άρθρο 50), 31 Οκτωβρίου 1995, § 38, série A no 330-B).

ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΛΟΓΟΥΣ ΑΥΤΟΥΣ, ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ, ΟΜΟΦΩΝΑ,

1. *Κηρύσσει* την προσφυγή παραδεκτή ως προς την αιτίαση την ελκόμενη από το δικαίωμα των προσφευγουσών για σεβασμό της περιουσίας τους και απαράδεκτη κατά τα λοιπά.

2. *Αποφαίνεται* ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1.

Συντάχθηκε στη γαλλική γλώσσα και στη συνέχεια κοινοποιήθηκε εγγράφως στις 14 Νοεμβρίου 2008 κατ'εφαρμογή του άρθρου 77 §§ 2 και 3 του κανονισμού.

(υπογραφή)

Søren Nielsen

Γραμματέας

(υπογραφή)

Nina Vajić

Πρόεδρος

Στην παρούσα απόφαση επισυνάπτεται, σύμφωνα με τα άρθρα 45 § 2 της σύμβασης και 74 § 2 του κανονισμού, η έκθεση των ακόλουθων απόψεων:

-συγκλίνουσα άποψη της δικαστού κ. Vajić.

-συγκλίνουσα άποψη των δικαστών κκ. Spielmann και Malinverni.

N.V.

S.N.

ΣΥΓΚΛΙΝΟΥΣΑ ΑΠΟΨΗ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΟΥ Κ. VAJIC

Ψήφισα με την πλειοψηφία υπέρ της διαπίστωσης της παραβίασης του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 στην παρούσα υπόθεση για τους λόγους που διατυπώνονται με σαφήνεια στις παραγράφους 53 και 54 της απόφασης, ήτοι ότι για πολλά χρόνια οι εθνικές αρχές δεν συντέλεσαν την απαλλοτρίωση παραλείποντας να καθορίσουν το ποσό της αποζημίωσης και να την καταβάλουν στις προσφεύγουσες (η ίδια η απαλλοτρίωση δεν εμπίπτει εξάλλου στην *ratione temporis* αρμοδιότητα του Δικαστηρίου (παράγραφος 52)).

Αντιθέτως, δεν μπορώ να συμφωνήσω με την παράγραφο 61 της απόφασης όπου (δεδομένης της φύσης της διαπιστωθείσας παραβίασης) η πλειοψηφία προτείνει μία *restitution in integrum*. Κατά την άποψή μου, το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να αποφανθεί επί του τρόπου επανόρθωσης σε δεδομένες συνθήκες (βλέπε πιο πάνω παράγραφο 1). Τα Συμβαλλόμενα Κράτη τα οποία είναι διάδικοι σε μία υπόθεση είναι καταρχήν ελεύθερα να επιλέξουν τα μέσα τα οποία θα χρησιμοποιήσουν για να συμμορφωθούν προς μία απόφαση που διαπιστώνει μία παραβίαση. Αυτή η διακριτική ευχέρεια ως προς τους τρόπους εκτέλεσης μίας απόφασης εκφράζει την ελευθερία επιλογής που συνοδεύει την πρωταρχική υποχρέωση που επιβάλλει η Σύμβαση στα Συμβαλλόμενα Κράτη: τη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που εγγυάται (άρθρο 1) (βλέπε *Παπαμιχαλόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδας* (άρθρο 50), απόφαση της 8 Οκτωβρίου 1995, serie A no 330-B, σελ.59, § 34, *Brumărescu κατά Ρουμανίας* (δίκαιη ικανοποίηση) [GC], no 28342/95, § 20, CEDH 2001-I, κλπ.).

ΣΥΓΚΛΙΝΟΥΣΑ ΑΠΟΨΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΩΝ κκ. SPIELMANN και MALINVERNI

1. Συμφωνούμε επί όλων των σημείων με τα συμπεράσματα του Δικαστηρίου για την παραβίαση του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1 της Σύμβασης.

2. Θα επιθυμούσαμε ωστόσο, λόγω της σπουδαιότητάς τους, οι σκέψεις της παραγράφου 61 της απόφασης να εκτίθενται και στο διατακτικό για τους ακόλουθους λόγους.

3. Καταρχήν, είναι ευρέως γνωστό ότι αν και οι σκέψεις μίας απόφασης επιτρέπουν στα Συμβαλλόμενα Κράτη να μάθουν τους λόγους για τους οποίους το Δικαστήριο κατέληξε σε διαπίστωση ή μη παραβίασης της Σύμβασης και για το λόγο αυτό είναι καθοριστικής σημασίας για την ερμηνεία της Σύμβασης, ωστόσο το διατακτικό είναι εκείνο που δεσμεύει τους διαδίκους, με την έννοια του άρθρου 46 § 1 της Σύμβασης. Δεν είναι ως εκ τούτου άνευ σημασίας, από νομικής απόψεως, ορισμένες σκέψεις του Δικαστηρίου να εκτίθενται και στο διατακτικό.

4. Ωστόσο, τα όσα υποστηρίζει το Δικαστήριο στην παράγραφο 61 της απόφασης έχουν κατά την άποψή μας τη μεγαλύτερη σπουδαιότητα. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει πράγματι στην εν λόγω παράγραφο ότι η φύση της διαπιστωθείσας παραβίασης επιτρέπει μία *restitutio in integrum* και ότι η ανάκληση της επίδικης απαλλοτρίωσης θα έθετε το πιο πιθανό τις προσφεύγουσες σε μία κατάσταση ισοδύναμη με αυτήν στην οποία θα βρίσκονταν αν δεν είχε υπάρξει παράβαση των απαιτήσεων του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1.

5. Εμμένουμε στο σημείο αυτό διότι δεν πρέπει να λησμονούμε ότι οι αποζημιώσεις που το Δικαστήριο διατάζει την καταβολή τους στα θύματα μίας παραβίασης της Σύμβασης έχουν, σύμφωνα με τους όρους και το πνεύμα του άρθρου 41, επικουρικό χαρακτήρα. Ως εκ τούτου, κάθε φορά που τούτο είναι δυνατό, το Δικαστήριο θα πρέπει να προσπαθεί να θέσει το θύμα στο *status quo ante*. Θα πρέπει ομοίως, σε περιπτώσεις όπως η παρούσα, να επιφυλάσσεται ως προς την απόφαση περί δίκαιης αποζημίωσης και να εξετάζει ενδεχομένως το ζήτημα αυτό αργότερα εφόσον οι διάδικοι δεν καταλήξουν σε ικανοποιητικό διακανονισμό της διαφοράς τους.

6. Η αρχή της *restitutio in integrum* πηγάζει από την απόφαση του Διεθνούς Δικαστηρίου της Δικαιοσύνης της 13 Σεπτεμβρίου 1929 στην υπόθεση του εργοστασίου του Chorzow (ουσία). Το Δικαστήριο της Χάγης υποστήριξε στην εν λόγω απόφαση:

«Η βασική αρχή που απορρέει από την ίδια την έννοια της παράνομης πράξης και η οποία φαίνεται να προκύπτει από τη διεθνή πρακτική, είναι ότι η επανόρθωση πρέπει, στο μέτρο του δυνατού, να εξαλείφει όλες τις συνέπειες της παράνομης πράξης και να αποκαθιστά την κατάσταση που προφανώς θα υφίστατο αν η εν λόγω πράξη δεν είχε διαπραχθεί. (CPJI série A, No 17, σελ.47).

7. Η αρχή της *restitutio in integrum* θεωρείται επομένως η ιδανική θεραπεία για τις παραβιάσεις των κανόνων διεθνούς δικαίου. Έχει επιβεβαιωθεί ευρέως από τη νομολογία και τη διεθνή πρακτική. Το άρθρο 35 του σχεδίου άρθρων για την ευθύνη των Κρατών, το οποίο εκπόνησε η Επιτροπή Διεθνούς Δικαίου των Ηνωμένων Εθνών, υπενθυμίζει την αρχή αυτή ως εξής:

«Το Κράτος που είναι υπαίτιο για τη διεθνώς παράνομη πράξη υποχρεούται να προβεί στην αποκατάσταση, η οποία συνίσταται στην αποκατάσταση της κατάστασης που υπήρχε πριν να διαπραχθεί η παράνομη πράξη, εφόσον και στο μέτρο που παρόμοια αποκατάσταση:

- α) δεν είναι κατ'ουσία αδύνατη,
- β) δεν επιβάλλει φορτίο δυσανάλογο προς το πλεονέκτημα που θα απέρρεε από την αποκατάσταση αντί της αποζημίωσης.

Το άρθρο 36 του ίδιου σχεδίου προβλέπει:

- 1. Το Κράτος που είναι υπαίτιο για τη διεθνώς παράνομη πράξη υποχρεούται να καταβάλει αποζημίωση για τη ζημία που προκλήθηκε από την εν λόγω πράξη στο μέτρο που η ζημία αυτή δε θεραπεύεται από την αποκατάσταση.

8. Ουδείς λόγος υπάρχει για να μην εφαρμοστεί η αρχή αυτή και στον τομέα του διεθνούς δικαίου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (βλέπε Λουκής Γ. Λουκαΐδης, «Επανόρθωση παραβιάσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βάσει της Ευρωπαϊκής Σύμβασης και *Restitutio in integrum*» [2008], *European Human Rights Law Review*, 183-192).

9. Τέλος, το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί επί τέτοιων προσταγών στο διατακτικό ορισμένων εκ των αποφάσεών του. Έτσι, στην απόφασή του

Παπαμιχαλόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδα (άρθρο 50, απόφαση της 31 Οκτωβρίου 1995, Série A αριθ. 330-B), το Δικαστήριο υποστήριξε:

34. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι με το άρθρο 53 της Σύμβασης, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη υποχρεούνται να συμμορφώνονται προς τις αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικοι. Επιπλέον, το άρθρο 54 προβλέπει τη διαβίβαση της απόφασης του Δικαστηρίου προς την Επιτροπή των Υπουργών η οποία επιβλέπει την εκτέλεσή της. Έπεται ότι μία απόφαση που διαπιστώνει μία παραβίαση συνεπάγεται για το εναγόμενο Κράτος τη νομική υποχρέωση έναντι της Σύμβασης να θέσει τέλος στην παραβίαση και να εξαλείψει τις συνέπειες αυτής προκειμένου να αποκαταστήσει στο μέτρο του δυνατού την προτέρα κατάσταση.

Τα Συμβαλλόμενα Κράτη που είναι διάδικοι σε μία υπόθεση είναι καταρχήν ελεύθερα να επιλέξουν τα μέσα τα οποία θα χρησιμοποιήσουν για να συμμορφωθούν προς μία απόφαση που διαπιστώνει μία παραβίαση. Αυτή η διακριτική ευχέρεια ως προς τους τρόπους εκτέλεσης μίας απόφασης εκφράζει την ελευθερία επιλογής που συνοδεύει την πρωταρχική υποχρέωση που επιβάλλει η Σύμβαση στα Συμβαλλόμενα Κράτη: τη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που εγγυάται (άρθρο 1). Αν η φύση της παραβίασης επιτρέπει *restitutio in integrum*, είναι ευθύνη του εναγόμενου Κράτους να την πραγματοποιήσει, καθώς το Δικαστήριο δεν έχει ούτε την αρμοδιότητα ούτε την πρακτική δυνατότητα να την εκτελέσει το ίδιο. Αν, αντιθέτως, το εθνικό δίκαιο δεν επιτρέπει ή επιτρέπει μόνο ατελώς την εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης, το άρθρο 50 εξουσιοδοτεί το Δικαστήριο να επιδικάζει, εφόσον συντρέχει λόγος, στο θιγόμενο μέρος την ικανοποίηση που θεωρεί προσήκουσα.

Στο διατακτικό της απόφασης αυτής, το Δικαστήριο

2. Αποφαίνεται ότι το εναγόμενο Κράτος οφείλει να επιστρέψει στους προσφεύγοντες, μέσα σε έξι μήνες, τα επίδικα οικοπέδα επιφάνειας 104.018 τετραγωνικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένων των κτιρίων που βρίσκονται εντός αυτών,
3. Αποφαίνεται ότι ελλείπει τέτοιας αποκατάστασης, το εναγόμενο οφείλει να καταβάλει στους προσφεύγοντες, μέσα σε έξι μήνες, 5.551.000.000

(πέντε δισεκατομμύρια πεντακόσια πενήντα ένα εκατομμύρια) δραχμές για υλική ζημία, ποσό το οποίο θα προσανζηθεί με μη κεφαλαιοποιούμενο τόκο 6% από τη λήξη της εξάμηνης προθεσμίας (σημείο 2 του διατακτικού) και ως την καταβολή.

10. Ομοίως, στην απόφαση *Ιατρίδης κατά Ελλάδας*, της 19 Οκτωβρίου 2000 (δίκαιη ικανοποίηση), το Δικαστήριο υπενθύμισε τις ακόλουθες αρχές:

32. Το Δικαστήριο υπενθυμίζει ότι μία απόφαση που διαπιστώνει μία παραβίαση συνεπάγεται για το εναγόμενο Κράτος τη νομική υποχρέωση έναντι της Σύμβασης να θέσει τέλος στην παραβίαση και να εξαλείψει τις συνέπειες αυτής προκειμένου να αποκαταστήσει στο μέτρο του δυνατού την προτέρα κατάσταση.

33. Τα Συμβαλλόμενα Κράτη που είναι διάδικοι σε μία υπόθεση είναι καταρχήν ελεύθερα να επιλέξουν τα μέσα τα οποία θα χρησιμοποιήσουν για να συμμορφωθούν προς μία απόφαση που διαπιστώνει μία παραβίαση. Αυτή η διακριτική ευχέρεια ως προς τους τρόπους εκτέλεσης μίας απόφασης εκφράζει την ελευθερία επιλογής που συνοδεύει την πρωταρχική υποχρέωση που επιβάλλει η Σύμβαση στα Συμβαλλόμενα Κράτη: τη διασφάλιση του σεβασμού των δικαιωμάτων και των ελευθεριών που εγγυάται (άρθρο 1). Αν η φύση της παραβίασης επιτρέπει *restitutio in integrum*, είναι ευθύνη του εναγόμενου Κράτους να την πραγματοποιήσει, καθώς το Δικαστήριο δεν έχει ούτε την αρμοδιότητα ούτε την πρακτική δυνατότητα να την εκτελέσει το ίδιο. Αν, αντιθέτως, το εθνικό δίκαιο δεν επιτρέπει ή επιτρέπει μόνο ατελώς την εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης, το άρθρο 41 εξουσιοδοτεί το Δικαστήριο να επιδικάζει, εφόσον συντρέχει λόγος, στο θιγόμενο μέρος την ικανοποίηση που θεωρεί προσήκουσα (απόφαση *Παπαμιχαλόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδας* της 31 Οκτωβρίου 1995 (άρθρο 50), *série A* no 330-B, σσ. 58-59, § 34).

34. Στην αρχική του απόφαση, το Δικαστήριο ανέφερε τα εξής: «(...) στις 23 Οκτωβρίου 1989, το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών, αποφαινόμενο κατά τη διαδικασία των ασφαλιστικών μέτρων και με απόφαση έχουσα ισχύ

δεδικασμένου, ακύρωσε την απόφαση έξωσης για τον λόγο ότι δεν συνέτρεχαν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις για την πραγματοποίησή της. Έτσι, από τη στιγμή εκείνη, η έξωση του προσφεύγοντος απώλεσε κάθε νομική βάση και ο δήμος Ηλιούπολης κατέστη κάτοχος δίχως τίτλο. Ο δήμος είχε ως εκ τούτου την υποχρέωση να αποδώσει τον κινηματογράφο στον προσφεύγοντα, γεγονός που συνέστησαν όλα τα αρμόδια όργανα τα οποία κλήθηκαν να γνωμοδοτήσουν επί του θέματος προς τον υπουργό Οικονομικών, ήτοι το Υπουργείο Οικονομικών, το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους και η Εταιρεία Ακινήτων του Δημοσίου.» (§ 61)

35. Συνεπώς, το Δικαστήριο εκτιμά ότι ο προδήλως παράνομος χαρακτήρας στο εθνικό δίκαιο της επίδικης επέμβασης δικαιολογούσε τη χορήγηση στον προσφεύγοντα μίας πλήρους αποζημίωσης. Πράγματι, μόνο η απόδοση της χρήσης του κινηματογράφου στον προσφεύγοντα θα επανέφερε το πιθανότερο εκείνον σε μία κατάσταση ισοδύναμη με εκείνη στην οποία θα βρισκόταν αν δεν είχαν παραβιαστεί οι απαιτήσεις του άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1. Ως προς τα έγγραφα που κατέθεσε ο προσφεύγων στις 21 Ιουλίου 1999 υπό τη μορφή μίας νέας προσφυγής (πιο πάνω παράγραφος 5), το Δικαστήριο θα τα εξετάσει ως τμήμα του σχετικού φακέλου κατ'εφαρμογή του άρθρου 41 της Σύμβασης.

11. Τέλος, στην απόφασή του *Brumărescu κατά Ρουμανίας* της 23 Ιανουαρίου 2001 (δίκαιη ικανοποίηση), αφού διαπίστωσε ότι:

... υπό τις συνθήκες της υπόθεσης, ... η απόδοση του επίδικου ακινήτου, την οποία διέταξε με την οριστική απόφαση της 9 Δεκεμβρίου 1993 το Πρωτοδικείο Βουκουρεστίου, θα έθετε τον προσφεύγοντα, στο μέτρο του δυνατού, σε μία κατάσταση ισοδύναμη με εκείνη στην οποία θα βρισκόταν αν δεν είχαν παραβιασθεί οι επιταγές το άρθρου 1 του Πρωτοκόλλου αριθ.1.

στα σημεία 1 και 2 του διατακτικού, το Δικαστήριο

1. Αποφαινεται ότι το εναγόμενο Κράτος οφείλει να αποδώσει στον προσφεύγοντα, μέσα σε έξι μήνες, την επίδικη οικία και το οικόπεδο στο

οποίο βρίσκεται, με εξαίρεση το διαμέρισμα και το αντίστοιχο τμήμα του οικοπέδου που έχουν ήδη αποδοθεί.

2. Αποφαίνεται ότι ελλείπει τέτοιας αποκατάστασης, το εναγόμενο Κράτος οφείλει να καταβάλει στον προσφεύγοντα, μέσα στους ίδιους έξι μήνες, 136.205 (εκατόν τριάντα έξι χιλιάδες διακόσια πέντε) δολάρια ΗΠΑ για υλική ζημία, τα οποία θα μετατραπούν σε ρουμανικά λεί βάσει την ισοτιμίας που θα ισχύει την ημέρα του διακανονισμού.

12. Σύμφωνα με το άρθρο 46 § 2 του Δικαστηρίου, η εποπτεία της εκτέλεσης των αποφάσεων του Δικαστηρίου αποτελεί ευθύνη της Επιτροπής Υπουργών. Τούτο ωστόσο δε σημαίνει ότι το Δικαστήριο δεν πρέπει να παίζει κάποιο ρόλο στον τομέα αυτό, και ότι δεν πρέπει να λαμβάνει μέτρα ικανά να διευκολύνουν την αποστολή της Επιτροπής Υπουργών στην εκτέλεση των καθηκόντων της. Πράγματι, ούτε το άρθρο 41 ούτε καμία άλλη διάταξη της Σύμβασης δεν μπορεί να εμποδίσει το Δικαστήριο να αποφανθεί επί του ζητήματος της επανόρθωσης μίας παραβίασης της Σύμβασης υπό το φως των πιο πάνω αναφερόμενων αρχών. Εφόσον είναι αρμόδιο για να ερμηνεύει και να εφαρμόζει τη Σύμβαση, το Δικαστήριο θα πρέπει να είναι ομοίως εξουσιοδοτημένο να καθορίζει «τη μορφή και το ποσό της επανόρθωσης» (J. Crawford, *The International Law Commission's Articles on State Responsibility, Introduction, Text and Commentaries*, Cambridge University Press, 2002, p. 211 (2)).

13. Ως προς τούτο, είναι βασικό, στις αποφάσεις του, το Δικαστήριο να μην περιορίζεται στο να δίδει μία όσο το δυνατόν πιο σαφή περιγραφή της φύσης της διαπιστωθείσας παραβίασης της Σύμβασης, αλλά ομοίως να υποδεικνύει στο καταδικασθέν Κράτος, στο διατακτικό της απόφασης, τα μέτρα που του φαίνονται τα πιο κατάλληλα για την επανόρθωση της παραβίασης αυτής.